

ТМ	Г. XXIX	Бр. 1-2	Стр. 217 - 222	Ниш	јануар - јун	2005.
----	---------	---------	----------------	-----	--------------	-------

Приказ дела
Примљено: 28.01.2005.

Жижица Симић

НЕЗАОБИЛАЗАН ПРИРУЧНИК О НОВИМ РЕЛИГИОЗНИМ ПОКРЕТИМА*

Ауторка студије "Нови религиозни покрети – практичан увод" Ајлин Баркер као основне циљеве своје књиге поставила је пружање општих и основних података о новим религиозним покретима (НРП) и сугестија онима који намеравају да помогну онима чији је ближњи приступио неком од ових покрета.

На самом почетку ауторка истиче потребу за критичким ставом према НРП и позива на преиспитивање и информисање о сваком појединачном покрету пре доношења закључка о њему уместо препуштања олаким и неоснованим уопштавањима. А. Баркер то чини с правом пошто се ради о веома разноврсној, контроверзној, комплексној и осетљивој подручју које се врло често стереотипно доживљава као хомогена, једнолична целина. Међутим, поред ових предубеђења ипак се наглашава опрезност "у погледу стварних и потенцијалних опасности које се могу јавити у неким покретима".

Као читалачка публика предвиђена је неколико типова циљних група: 1. пре свега, они које питање прикључења НРП највише дотиче или погађа (ужа и шира родбина, пријатељи, али и сами чланови), 2. затим, сви они који по службеној основи могу да буду укључени у проблем напетих односа између члана покрета и незадовољне породице и 3. на крају, стручна, али и најшира лаичка публика коју интересује ова проблематика.

Књига је подељена на први, информативни и други, практични део у коме су понуђене сугестије решавања проблема односа према члану покрета. Студија нема амбицију теолошке процене верских уверења и праксе НРП, што је сасвим оправдано и очекивано опредељење ауторке, јер би таква претензија превазилазила делокруг (предмет, границе и могућности) истраживања социологије религије као науке.

Будући да се не ради о делу које нема стручне теоријске аспирације детаљно разматрање и дефинисање терминологије је занемарено, али су изабрани они термини који се због своје вредносне неутралности сматрају најпогоднијим. Уместо термина "преображеник", "пребег" изабран је израз "бивши члан" а уместо pejоративних, већ превазиђених термина "култ" и

* Aјlin Barker, *Novi religiozni pokreti – praktičan uvod*, Zograf, Niš, 2004. (Поговор написао Драгољуб Б. Ђорђевић, са енглеског превела Драгана Р. Машовић.)

"секта" узет је неутрални консензуални термин у социолошкој заједници "нови религиозни покрети".

Професорка Баркер указује на сву тежину посла разграничења "добрих култова" и "деструктивних култова" износећи као аргумент за своје мишљење чињеницу да добар део инцидентних случајева подједнако карактерише "деструктивне култове" и "религије које се сматрају савршено угле-дним".

Говорећи о могућности утврђивања основних карактеристика непрегледног мноштва НРП Баркер истиче "да је скоро свако уопштавање о НРП-има, унапред осуђено на неистинитост, ако се примени на све покрете". Али, сматра да је упркос опасности прешироког закључивања ипак постоје одређене типичне карактеристике за НРП, а као успешан покушај окупљања тих карактеристика види у дефиницији Б. Вилсона коју је формулисао осамдесетих година прошлог века: "Егзотично порекло, нова култура стила живота; ниво ангажованости, уочљиво другачији од оног у традиционалном, црквеном хришћанству; харизматски лидери; углавном младо следбеништво, у великој мери пореклом из боље образованих слојева друштва, као и из средње класе; социјална упадљивост, међународно деловање и настанак у току последње деценије и по". Иначе, по мишљењу ауторке, неке од набројаних карактеристика НРП, као што су висок ниво ентузијазма и активизма карактеришу ове покрете далеко више у првој генерацији верника, него у даљој будућности њихове институционализације. Такође, донекле оспорава или, боље рећи, релативизује тврдњу о њиховом харизматском типу, сматрајући да немају сви покрети харизматске лидере, нити их сви користе на начин који заслужује осуду, али и да када неки лидери то чине не значи да наилазе на апсолутну подложност својим утицајима.

У тематској целини "Обраћање или контрола ума" наглашава се важност разграничења појмова обмане и технике "контроле ума" или "испирања мозга" под којим се подразумева лишавање способности расуђивања могућих обраћеника, за разлику од обмане када се пружају неадекватни подаци о самом покрету. Међутим, редовна злоупотреба и свемоћна ефикасност оваквих техника одбацују се као емпиријски непотврђене, уз опаску "да то не значи да последице обраћања у један НРП нису разлог за забринутост". Али се указује да за приступање и задржавање у НРП изванредно значај има и фактор специфичности личности конвертита (појединци су пре упознатости са покретом показивали склоности и понашања која су их чинила предиспонираним за припадност одређеном покрету). Иначе, питање манипулативне зло(употребе) техника убеђивања ништа мање (ако не и више) није некарактеристично ни за остале области друштвеног живота (друштвене институције и делатности), али и традиционалне религије, што све критике и повике на НРП не чини потпуно оправданим и доследним.

Од онога што НРП нуде потенцијалним обраћеницима наведене су могућности задовољења прагматичних, магијских (Старк и Бејнбриџ) потреба (успех у каријери, побољшање здравља, лични развој), социјално-психолошке потребе за припадношћу заједници, залагање за социјално-утопијске идеале, али и пружање одговарајућег амбијента и могућности за доживљавање и манифестовање религиозних искустава.

У тематској целини "Подручја јавне бриге" А. Баркер, пре свега, изражава незадовољство у виду запажања да се приликом сваке испољене

криминалне или неморалне активности НРП примењују двоструки стандарди вредновања, тако што се члановима НРП такве појаве приписују као типичан израз њихове природе, док се у случају припадника "традиционалних" или "конвенционалних" религија такви догађаји и не доводе у везу са њиховим идентитетом.¹ Све приче јавности о "зверствима", криминалним активностима, физичком насиљу НРП процењују се као преувеличане, јер њихов број не превазилази онај који је регистрован у општој популацији. Једино се може приметити да се активисти једног дела НРП у својим прозелитистичким покушајима служе механизмима обмане у виду ускраћивања информација и искривљавања чињеничног стања о природи свог покрета, коришћења двосмислених термина и слично.

По истраживањима А. Баркер НРП не подстичу на самоубиство, индивидуално и масовно (сем познатих, ретких случајева масовних убиства), не нарушавају ментално и физичко здравље, не ометају школовање и каријеру, али део њих користи дрогу у ритуалне сврхе, трансформационе технике (пост, јога, медитација) могу изазвати психолошке поремећаје, али само у занемарљивом проценту, али су могуће и манифестоване злоупотребе у области финансија (манипулација новцем и иметком) и коришћење исповести за уцењивање.

У области сексуалне праксе НРП презентирана је широка лепенка модалитета сексуалног понашања у распону од најстрожих ограничења (целибата), преко моногамије до промискуитета. Наводи се, поред тога, да само у екстремним случајевима распусности и апстиненције долази до психолошких сметњи.

У случају типа и начина склапања брака такође се јавља већи распон могућности који се креће од потпуног одбацивања брака као непожељног и забрањеног, предлагања брачног партнера од стране харизматског лидера са могућношћу одбијања и наметања партнера без такве могућности. По свом статусу жена може бити потпуно равноправан члан, чак и лидер и оснивач покрета, али и у положају безусловне покорности вођи верске групе. Однос према деци не разликује се битно од односа у конвенционалним заједницама, али има "случајева који изазивају забринутост". Породично васпитање деце у појединим покретима (по својој строгости) одступа од стандардног начина. Постоје и случајеви сексуалног злостављања деце, али се ради о појави која је присутна и у редовима свештенства "главних цркава". Према деци родитељи често испољавају прозелитистички притисак.

Многи покрети се користе гетоизираним терминологијом у циљу одвајања властитог чланства од остатка друштва. Такође, велики број њих прибегава социјалној и географској изолацији што су значајни фактори извора потенцијалних опасности. НРП карактеришу веровања и вредности који су некомпатибилни уобичајеном друштвеном моралу и схватањима. Ни-

¹ Мада се, додуше, у оквиру "етаблираних", "признатих" религијских организација таква дискриминација "дуплих аршина" врши између свештеника и лаика, на штету свештеника. Јерархија Српске православне цркве се од реалних оптужби поменутог типа брани аргументацијом да "греси Цркве" не репрезентују њену суштину, већ да су такве појаве "греси против Цркве", то јест, дубоко противни њеној доктрини и етосу.

хови чланови у трагању за слободом од друштвене контроле западају у још веће ропство некритичне зависности од лидера и група којима припадају, што је, такође, последица раскида свих дотадашњих социјално-емоционалних веза. Управо овај радикалан прекид контакта са најближим социјалним окружењем доводи чланство до избегавања суочавања са стварношћу и повлачења од света. Јављају се оштра, бескомпромисна убеђења у облику манихејских подела на "нас" и "њих", добро и зло, безгрешно и грешно, божанско и ђаволско.²

Део студије посвећен је разматрању проблема односа члана покрета са "спољном породицом", кроз анализу распада породице, "мешовитих бракова" и напетост односа са члановима породице, иначе, не-припадницима покрета. Поново је предмет критике, готово, редовна генерализација негативних особина, деловања и ефеката појединих НРП. Штавише, пропаст брачног и породичног живота се пре сматра узрочником прикључења верским покретима неголи последицом. Али, примећује се да се регрутацијом члана породице у НРП, у извесној мери, може угрозити устаљени породични живот. Посебне тешкоће могу настати у случају расцепа верске оријентације супружника када један брачни партнер не припада идентичној верској заједници или не припада ниједној, што никако не представља строги детерминизам. Али, у негативним случајевима долази до затегнутости односа у браку, зато што добар део енергије једног од партнера одлази на удовољење захтева високе посвећености покрету, што други партнер доживљава као властиту емоционалну запостављеност, скоро као прељубу.

Као најчешћи облици реакција родитеља на чланство своје деце у НРП може ићи од неоспоревања и подршке (ређе), преко нехајности, до читавог комплекса негативних реакција, када се ради о нежељеном чланству деце у НРП, као што су осећања љутње, повређености, одбачености, "промашене инвестиције", кривице, страха, неспокојства, али и реалног стања и осећања усамљености (чешће).

Други део књиге састоји се од детаљније понуде сугестија за могуће решење проблема изнетих у првом делу. Истиче се да је тај подухват веома тежак и сложен и да је, пре свега, нужно упознати се са чињеницом "да је сваки случај јединствен" и да га треба пажљиво размотрити у контексту конкретних околности. Али, родитељима се ставља до знања да не гаје пре-теране и узалудне наде у саветодавне могућности истраживача и да је, нај-пре, на њима "одговорност за било који правац деловања за који се одлуче" јер су, управо, они најбољи познаваоци нарави свога детета и, према томе, налазе се у најпозванијој ситуацији доношења одлука о најадекватнијем приступу решавања проблема нарушених породичних односа. Али, сасвим је извесно да одређени начини реакције на нежељено ангажман детета у не-

² Управо овај дух изолационизма и искључивости НРП (али и оних, нешто старијих, мањинских вера које се, по дефиницији, не убрајају у НРП), традиционалне религијске организације наводе као суштинску основу њиховог "секташког" карактера. Конкретније речено, категоричка и бескомпромисна убеђеност припадника ових покрета у искључиво поседовање истине као јединоспасавајуће религијозне групе (а мање догматско-доктринарне девијације) их чини духовно и социјално неприхватљивим појавама.

ком од покрета не доводе до успеха и може се сматрати неадекватним и неодговорним. Као један од неефикасних односа наводи се став "laissez-faire" (нека ствари иду својим током). Без обзира да ли је овакав став резултат неслагања и озлојеђености због спорног верског избора детета или одсуства елементарне потребе за информисањем о природи покрета коме је приступило, овакав избор се квалификује као нехајан и неодговоран. Овакав став би се могао сматрати прихватљивим и одговорним само у случају да су родитељи донели такву одлуку на основу поузданих истраживања и уверености да покрет не може бити од негативног утицаја на њихово дете.

Други модел реакције на нежељену припадност покрету, а реч је о насилном депрограмирању, може бити, а често и јесте, неприхватљивији од претходног. Најпре, јер се ради о противправном чину повреде верске слободе, лишавања елементарне слободе кретања и насиља. Као даљи аргументи против оваквог метода наводе се озбиљне последице по психичко здравље жртве депрограмирања, али и дубље угрожавање већ нарушених односа са остатком породице, као и изазивање контраекта још чвршће повезаности са својом верском заједницом, али и то није коначан списак негативних консеквенци. Мада, депрограмирање у извесним случајевима доводи до "успеха" он се пре може сматрати неуспешном и штетном методом. Поред тога што родитеље излаже огромним трошковима унајмљивања депрограмера, од којих могу бити обманути у погледу неопходности и ефикасности противзаконске интервенције, што су, опет, аргументи који говоре у прилог одбацивања методе депрограмирања.

Уместо ова два, предлаже се трећи, средњи пут који обилује мноштвом комплексних, обазривих и условних упутстава у циљу најадекватнијих приступа привољавања члана покрета за његовим напуштањем, као и одговарајућим саветима у случајевима када не постоји таква воља, а који се своди на основно правило да са преобраћеником треба сачувати и остваривати коректан однос повезаности. Такође, у случају успешног исхода разматрају се и сугеришу могућности успешне реинтеграције у друштвену заједницу.

На крају су дати прикази оних НРП који су били предмет највећег интересовања и стручних консултација. Иако се број мањинских верских заједница до те мере умножио да њихову, чак и, елементарну обраду унапред чини узалудном ипак би се могла изнети примедба да је могла бити дотакнута још која верска група која је релевантна за ову проблематику. Таква пажња могла је бити поклоњена оним покретима које прати негативан "ехо" оспоравања, сумњи, оптужби. Тако, на пример, поједине верске заједнице које су се у главном делу студије спомињу ("Јеховисти" и "Пентекосталци") у смислу проблематичности не налазе на списку оних чија је "лична карта" презентирана. Оне, додуше, тешко да би се по било ком основу могле уврстити у ред НРП, али не треба заборавити да суштинска преокупација истраживача није разматрање теоријско-појмовних питања већ практично решавање тензија и конфликта на релацији родитељи-покрет-члан покрета. С тим у вези, може се приметити да су овим истраживањем махом обухваћене католичке, протестанске и католичко-протестантске земље. Међутим, недовољно информисане родитеље из православних земаља би занимале одређене верске групације које су у овим земљама на незавидном гласу, јер спадају у групу стигматизираних вера као извора свакојакх опасности. Неке од њих су се у неправославним државама, закорачивши на пут статуса деноми-

нације или цркве или га чак достигавши, обезбедиле од негативних прозивања и, штавише, налазе се у ситуацији оспоравања других. Али, велики део НРП које уживају положај конвенционалних религијских заједница у неправославним земљама, на доминантно православним, и даље прате гласови сумњи и оптужби који су последица и додатних, посебних околности. (осећањем угрожености националног идентите, хомогености, солидарности и слично).

Напоследку, треба споменути да је књига опремљена обимним (44 странице) поговором професора Драгољуба Б. Ђорђевића – *Три становишта о новим религиозним покретима* – у коме наш социолог религије излаже сопствен, строго социолошки поглед на НРП, утицајну теорију Р. Старка и В. С. Бејнбрица о НРП и детаљно нас упознаје са интелектуалном биографијом А. Баркер и суштином њеног приручника.